

РОЗДІЛ 12
ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

АНАЛІТИЧНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДХІД У КОНТЕКСТІ МЕТОДОЛОГІЇ
СУЧАСНОГО ПРАВОЗНАВСТВАANALYTICAL-PHILOSOPHICAL APPROACH IN THE CONTEXT
OF THE METHODOLOGY OF MODERN JURISPRUDENCE

Братасюк М.Г.,

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії**Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті висвітлено сутність аналітично-філософського підходу в сучасному правознавстві. Розкрито методологічний потенціал указанного підходу для правового пізнання. Наголошено на необхідності взаємодоповнення методів філософського, загальнонаукового та спеціально-правового плану.

Ключові слова: методологія правознавства, метод, методологічний підхід, аналітично-філософський підхід, метод концептуального аналізу, метод контекстуального аналізу, принцип взаємодоповнюваності методів.

В статье освещена сущность аналитически-философского подхода в современном правоведении. Раскрыт методологический потенциал указанного подхода для правового познания. Подчеркнута необходимость взаимодополнения методов философского, общенаучного и специально-правового плана.

Ключевые слова: методология правоведения, метод, методологический подход, аналитически-философский подход, метод концептуального анализа, метод контекстуального анализа, принцип взаимодополнения методов.

The article covers the essence of the analytical and philosophical approach in modern jurisprudence. The methodological potential of this approach for legal knowledge is revealed. The necessity of complementary methods of philosophical, general scientific and special-legal plan is emphasized.

Key words: methodology of jurisprudence, method, methodological approach, analytical-philosophical approach, method of conceptual analysis, method of contextual analysis, principle of complementarity of methods.

Аналізуючи методи філософсько-теоретичного пізнання права, треба зазначити, що у специфіці предмета філософсько-правової науки виражена й особливість її методів, тобто предмет зумовлює природу і сутність методу. Нагадаємо, що метод (від грец. *methodos*) – це засіб, шлях пізнання. Методом можуть стати ідеї, способи, прийоми, концепції тощо, які сприяють дослідженню істини. Звісно, нові реалії життя, що зумовлюють відхід в українській юриспруденції від легістсько-позитивістської методології, та прагнення визнати європейські культурно-правові цінності змушують правову свідомість сучасного українського правника загалом і філософа права зокрема «повному оцінити і навіть переоцінити багато традиційних методологічних постулатів», як справедливо наголосив Ю. Голик [1]. Насамперед це зауваження стосується монометодологізму, тобто використання як єдиного діалектично-матеріалістичного методу, який нині поволі долається.

У філософсько-теоретичній правовій галузі успішно працюють і філософи, і юристи. Ними ефективно застосовуються такі філософські методи, як: діалектичний, екзистенціального підходу, ідеалістичний, феноменологічний, позитивістський, антропологічний принцип як метод, трансцендентального синтезу тощо. Окрім філософських, у сучасному правознавстві застосовуються загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, збіг логічного та історичного, системний і т. п.) та спеціально-правові (історико-правовий, порівняльно-правовий, соціологічно-правовий, формально-догматичний тощо).

Над проблемою якісних змін у сучасній правничій методології активно працюють такі науковці, як О. Бандура, В. Братасюк, С. Головатий, Д. Гудима, М. Кельман, М. Костицький, В. Кравець, В. Селіванов, С. Шевчук та ін. [2–7].

У сучасній філософсько-правовій науці наголоситься на принципі взаємодоповнюваності методів та підходів,

що дає можливість досягнути право як предмет дослідження у всій його повноті. Проте за всіх якісних змін у сучасній українській правовій методології проблема аналітично-філософського підходу в правовому пізнанні, його ролі, особливостей використання, генези самого методу в сучасних умовах тощо поки що відноситься до недостатньо розроблених.

Українські правознавці відповідно до духу часу, долаючи монометодологізм, інтенсифікували свої зусилля у розробленні філософсько-антропологічного підходу до права, який заперечувався легістською доктриною, чим збіднювалося пізнання права і забезпечувався його відрив від людини, духовного досвіду людства, культури. Філософсько-антропологічний підхід допомагає побачити зв'язок права та людини, її природи, світу її людського буття, вивести характеристики права з характеристик людини, виявити гуманістичний вимір у праві, його антропологічний зміст, зрозуміти його як невід'ємне від людини явище, як передумову її повноцінного розвитку, самовизначення та самоздійснення, як міру розвитку людської гідності [8].

Філософсько-антропологічний підхід у взаємодоповненні з аксіологічним, природно-правовим, екзистенціально-правовим та ін. підходами сприяє створенню гуманістичного образу права та його феноменів, розвиває його в умовах сучасного глобалізованого світу.

Розуміння як спосіб існування людини залежить насамперед від спілкування між людьми, тому комунікативний метод дослідження права нині також активно використовується правознавцями. Комунікація включає інформаційний, емоційно-ціннісний (аксіологічний) та діяльнісно-праксеологічний аспекти. Право покликане оберігати людину-особистість, виконувати людинотворчу функцію, стверджуючи гармонійне, загальнолюдське тощо, тому спрямованість на Іншого йому властива орга-

нічно. Комунікативний підхід до права передбачає сприймання правової реальності як специфічного поля смислів і значень, своєрідного тексту, який вимагає прочитання та розуміння багатьох позицій, і в результаті – знаходження істини через діалог, спілкування тощо [8].

Особливо важливо визначити для сучасного українського правознавства природно-правові засади, які нехтувалися легістським підходом до права. Ця реабілітація природно-правового підходу дасть можливість повернути українську правову науку в європейське русло, з якого вона випала в тоталітарну епоху [9].

Вище були названі і коротко охарактеризовані лише окремі філософські методи дослідження права, загалом же їх є значно більше. Але багатогранність права, складність його пізнання зумовлює ситуацію взаємодоповнюваності філософських методів та підходів загальнонауковими та спеціально-правовими методами. Логіка, формальні та неформальні методи необхідні, наприклад, для аргументації у праві. Аналіз як загальнонауковий метод не можна протиставляти, наприклад, герменевтичному підходу в дослідженні права. Навіть феноменологічна герменевтика не виключає аналізу. Вони взаємопроникають. Аналітично-герменевтичний характер мають дослідження таких філософів права, як І. Грушке чи А. Арніо. Польські філософи права Б. Брожек та Є. Стельмах слушно зазначають, що певні зв'язки, хоча, можливо, й не такі виразні, можна було б напевно віднайти «на перетині» герменевтики та логіки. І це не дивно хоча б тому, що всі ці методи, хоча вони і нетотожні, відносяться до одного й того самого – людського мислення [10, с. 40]. С. Муромцев зазначав, що правове мислення, як і наукове, загалом має бути творчим [11].

Аналітично-філософський підхід у правовому пізнанні має чималий потенціал. Він може бути використаний для аналізу правової термінології, дослідження взаємозв'язку юридичної мови та мислення, юридичної мови та правової свідомості тощо. Якщо у плані дослідження правової термінології українські теоретики права мають деякі напрацювання, принаймні в контексті легістської доктрини, чого не скажеш про природно-правовий контекст, то в дослідженні інших аспектів (взаємозв'язку правової мови та мислення, мови та ментальності, мови та правової свідомості, мови та інших духовно-культурних феноменів тощо) зусилля наших правознавців мають бути інтенсифіковані.

Процес еволюції сучасної аналітичної філософії відбувався в результаті поступової генези цього напрямку від вивчення прагматики мови до концептуалізованого осмислення свідомості. Сучасні аналітично-філософські дослідження реабілітували метафізичну проблематику в неопрагматизмі (В. В. О. Куайн). Сьогодні здійснюється аналіз різних способів розуміння метафізичних знань, зокрема того, що лежить за межами виражальних засобів мови; обґрунтування необхідності універсалій; вивчення тем, що не були предметом дослідження логічних позитивістів; аналіз первинних засад мови, її можливостей, відношення до світу і людини [12]. Усі ці дослідження, застосовані у правовій площині, безумовно, збагатять українське правознавство, розширять і поглиблять наші уявлення про правову реальність.

Формально-аналітичне вивчення права традиційно застосовується нашими правознавцями. Проте в умовах необхідності зміни правових парадигм, звернення до природно-правових засад розвитку правової реальності формально-аналітичне дослідження права все більше демонструє свою обмеженість. Чималий методологічний потенціал для пізнання правових феноменів має неформалістсько-аналітичний напрям філософії, що інтенсивно розвивається поряд із формалістським. На відміну від ранніх аналітичних концепцій, які розвивали формалістський підхід до мови, робили акцент на вивченні синтаксису та семантики й реалізовували ідею побудови ідеальної мови,

прикладом чого у правознавстві може бути юриспруденція понять, сучасні ідеї аналітичної філософії від усього цього переважно відмовилися. До речі, юриспруденція понять була критикована як напрям юридичного позитивізму, що заперечує суб'єктивний вимір у правовому пізнанні, прагне створити ідеальну юридичну мову, що мала б застосовуватися до далеко не ідеального живого людського буття ще сто років тому.

Наукові джерела слушно наголошують, що не випадково поменшало цілісних концепцій мови й апелювання в аргументації винятково до логіко-математичного інструментарію. Методологія і предметне поле досліджень сучасної аналітичної філософії є плюралістичними й неформалістськими за суттю. Цей напрям відкритий до діалогу з іншими філософськими напрямками – феноменологією, герменевтикою, постмодернізмом. Разом із тим варто наголосити на своєрідній «гуманізації» аналітичних знань, оскільки нині філософи-аналітики все частіше вивчають традиційну гуманітарну тематику, яка зосереджена довкола проблем людини і суспільства, культурних, мистецьких і релігійних феноменів, права, історії тощо. Нині аналітично-філософський підхід у праві, будучи поєднаним із феноменологічним, екзистенціально-персоналістичним, герменевтичним тощо, здатний посприяти формуванню образу права як багатогранного, духовно-культурного, цілісного гуманістичного феномена, невід'ємного від людського буття.

Сучасні аналітичні філософи акцентують на прагматичному вимірі мовлення, який є дуже важливим, іноді навіть вирішальним, для розуміння смислів, закладених у слова. Прагматичний вимір постає «за мовленням», тому впливає на те, який різновид мовленнєвого акту оберуть у певний момент співрозмовники, як саме вони сформулюють і викладуть думки чи яких інтерсуб'єктивних впливів зазнають. Представниками аналітичної філософії зауважено, що на розуміння суті референції впливають знання і наміри комунікантів, пресупозиції повідомлень, контекст промовляння тощо [12].

Виявляється, що смисл повідомлення містить також інші неявні складники: елемент смислу повідомлення, що змінюється у запереченні; наслідок, який випливає з висловлювання; наслідки, які висновуються зі специфіки комунікації (її постулатів і конвенцій) у конкретній ситуації тощо.

Розкриваючи смисли, закладені в тих чи інших правових мовленнєвих актах, важливо розуміти, що правова мова є невіддільною від мисленнєвої діяльності. Тому розуміння її природи неможливе без детального аналізу сфери когнітивного, яка забезпечує засвоєння, переробку, зберігання і відтворення знань і в межах якої поняття мови і мовлення тісно взаємопов'язані зі сприйняттями, мисленням, ментальними станами та рівнями, свідомістю як такою тощо. Отже, без вивчення функціонування людської свідомості загалом і правової зокрема неможливо достеменно збагнути і природу людської мови.

Фахівці з лінгвістики, окрім вербальних засобів передавання смислів, аналізують невербальні (інтонацію, темп, тембр мовлення), паравербальні (жести, міміку, рухи зіниць, силу потиску рук тощо), проксеміку (відстань між співрозмовниками, їхнє місце перебування один щодо іншого тощо). Багато смислів закладено, як не дивно, і в самому мовчанні. Його не варто ототожнювати з тишею. Мовчання може, з-поміж іншого, повідомляти про фізичні і психічні стани співрозмовників [13, с. 40].

Окрім понять істини і референції, філософами-аналітиками досліджуються особливості прагматичного підходу в плані розрізнення понять смислу і значення у лінгвістичній філософії, інтенціоналізмі, градуалізмі, концептуалізмі. Проблема співвідношення правових смислів та значень в українському правознавстві лише почала досліджуватися. Нещодавно наші науковці почали шукати

сміслові характеристики права і відносити до них справдливості, рівність, істину, свободу, спільне благо тощо.

Дослідники зазначають, що смисли – це динамічні за суттю певні ментальні структури; це феномени, що відносяться до сфери мислення. Значення ж – це певні статичні структури, які чітко фіксують реальний стан справ і відносяться до сфери мови [14, с. 9–24]. Правові смисли – це мисленнєві структури, тоді як правові значення – це сфера мови права.

У контексті аналітично-філософського підходу в правовому пізнанні зроблено незаперечний висновок про те, що дослідження особливостей функціонування мови загалом і правової зокрема неможливе без вивчення її когнітивних передумов. Тому в межах когнітивного повороту в аналітичній філософії у вивченні проблеми свідомості насамперед здійснено теоретико-концептуальний аналіз психофізичної проблеми (mind–body problem), зважаючи на її редукціоністські чи антиредукціоністські інтерпретації. Аналітично-філософський підхід, застосований у правовому пізнанні, не може дати ефективного результату без звернення до напрацювань правової психології, її досліджень у психофізіологічній площині.

Представниками аналітичної філософії висвітлено лінгвокогнітивні аспекти інтенціональності – концепту, який є ключем до налагодження взаємодії між феноменологією й аналітичною філософією свідомості.

Багато можливостей у дослідженні правової мови і позамовних факторів її функціонування відкрила методологія сучасної аналітичної філософії, яку дослідники поповнили багатьма новими методами: мисленнєвого експерименту, екстраполяції, концептуального аналізу й конвергенції [15, с. 112–113]. Ці методи виявили свою ефективність у дослідженні проблеми співвідношення ментального і фізичного.

Використання методу мовленнєвих актів давало змогу проаналізувати промовлені висловлювання (перформативи) в єдності їхньої форми вираження (локуції), мети (іллокуції) і результату (перлокуції). Саме ці компоненти визначено необхідними для розуміння суті висловлювання. Такий підхід не застосовували у традиційній логіці, у якій, як відомо, оперували лише розповідними висловлюваннями (констативами) і їхньою суб'єктивно-предикатною структурою.

Засобами методу мисленнєвого експерименту конструюють логічно можливі (несуперечливі) ситуації, які є потенційно можливими в якомусь із можливих світів. В умовах цих ситуацій перевіряють істинність певних тверджень, чого наразі не можна зробити емпіричними засобами [16]. Мисленнєвий експеримент у правовому пізнанні може бути ефективно використаний, зокрема в законотвірчій діяльності, для творення правових конструкцій, понять, категорій тощо; у правозастосувальній діяльності – для дослідження правових ситуацій, пошуку варіантів прийняття рішень, формулювання висновків тощо.

Метод контекстуального аналізу доцільно застосовувати для аналізу особливостей самої правової ситуації, яка могла б суттєво підкоригувати значення висловлювань як мовленнєвих актів, оскільки час, місце й особи комунікаційних суб'єктів права, включаючи їхні психологічні стани (наміри, бажання), формують прагматичний аспект правового значення.

Досліджуючи абстрактні, теоретичні знання метафізичного гатунку, вбачаємо, що особливо відчутний методологічний потенціал має метод концептуального аналізу. Його застосування дозволяє схематизувати й організувати в узагальненій формі людський правовий досвід. У зв'язку із цим Д. Девідсон зазначав: «Концептуальні схеми є способами організації досвіду, їх розглядають як системи категорій, які надають форму чуттєвим даним, а також уподібнюють погляду індивідів, культур, епох на події, що відбуваються» [17, с. 144]. Як підсумок, мовні знання набувають цілісної форми зі своєю внутрішньою структурою.

Суть методу конвергенції полягає в поступовому синтезі результатів аналітичної філософії права з даними інших філософських напрямів і наукових дисциплін. Наприклад, ефективною є взаємодія аналітичної філософії права із правовою феноменологією (аналітично-правова феноменологія), аналітичної філософії права і філософії правосвідомості (аналітична філософія правосвідомості).

Останні кілька десятиліть відбувається розширення тематики і методології аналітичної філософії. Схоже, що за останні сто років аналітична філософія змінилася, можливо, більше, ніж наше суспільство, культура і наука. Безперервність змін у ній, ґрунтованих на врахуванні даних природничих і гуманітарних наук, забезпечує її нинішню значущість і затребуваність в осмисленні дійсності та пошуку істини.

Аналітична філософія права має постійно розвиватися. Зараз її методологія зазнала гуманітарно-культурологічної редескрипції. Тому предмет аналітичної філософії права поповнили філософські питання соціально-антропологічного, морально-політичного, етичного, релігійно-метафізичного, історичного характеру. Зрозуміло, що всі ці зміни сприяють зацікавленню ідеями аналітичної філософії права в Україні [18]. Однією з досить успішних робіт у цьому напрямі є кандидатська дисертація А. Сапарової «Запозичення у праві: філософсько-методологічні засади», захищена у 2015 р.

У наукових джерелах наголошується, що формалістський підхід до мови, запропонований ранніми представниками аналітичної філософії, значною мірою виявився незадовільним стосовно пояснення взаємозв'язку людини і дійсності й вимагає якщо не цілковитого відкидання, то принаймні радикального перегляду. Українське правознавство, послуговуючись формалістсько-аналітичним підходом як домінуючим у правовому пізнанні, досить тривалий час формувало усічений, частковий, змілілий образ права, що не найкращим чином відбивалося на правовій практиці, правовому розвитку загалом.

Передумови прагматичного повороту в аналітично-філософському підході корінилися не лише у внутрішній трансформації аналітичної філософії, а й у низці зовнішніх щодо неї нововведень у сферах логіки і лінгвістики. Цей поворот виявився дуже продуктивним у плані ствердження взаємозв'язку мови та мовця, мови та психіки, мови та мислення, людської суб'єктивності та світу. Сучасне українське правознавство потребує нових розробок методології дослідження права, тому звернення до осучасненого аналітично-філософського підходу, безперечно, дасть позитивні результати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Філософія уголовного права. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 381 с.
2. Бандура О. Єдність цінностей та істини у праві : [монографія] / О. Бандура. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2000. – 200 с.
3. Братасюк В. Правова реальність як форма прояву інтелектуальної традиції епохи (на матеріалах романо-германської правової сім'ї) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Братасюк. – К., 2005. – 208 с.
4. Головатий С. Верховенство права, або ж правовладдя: вкотре про доктринальні манівці вітчизняної науки / С. Головатий // Право України. – 2010. – № 4. – С. 206–219.
5. Гудима Д. Права людини: антрополого-методологічні підходи до їх дослідження / Д. Гудима // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – № 1 (56). – С. 40–47.
6. Кельман М. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку : автореф. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень» / М. Кельман. – К., 2013. – 43 с.

7. Селіванов В. До питання методології розроблення сучасної правової доктрини / В. Селіванов // Вісник академії правових наук України. – 2005. – № 2 (41). – С. 15–26.
8. Патеї-Братасюк М. Антропоцентрична теорія права / М. Патеї-Братасюк. – К., 2010. – 396 с.
9. Братасюк М. Природно-правова парадигма як концептуальна основа сучасного правового розвитку / М. Братасюк // Доктринальні засади розвитку держави і права: національні та міжнародні тенденції : [монографія] / за заг. ред. проф. Ю. Бошицького. – К. : Ліра-К, 2014. – 440 с.
10. Stelmach J. Wspolczesna filozofia interpretacji prawniczej / J. Stelmach. – Krakow, 1988. – P. 34–79.
11. Муромцев С. Что такое догма права? / С. Муромцев. – М., 1887. – 67 с.
12. Синиця А. Логіко-семантичні концепції мови в аналітичній філософії : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.05 «Історія філософії» / А. Синиця. – Л., 2010. – 20 с.
13. Столнейкер Р. Прагматика / Р. Столнейкер ; пер. з англ. І. Грабовського, А. Синиці // Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку / за наук. ред. А. Синиці. – Л. : Літопис, 2014. – С. 40.
14. Синиця А. Вступ. Що таке сучасна аналітична філософія? / А. Синиця // Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку / за наук. ред. А. Синиці ; пер. І. Грабовський, У. Луц, А. Синиця. – Л. : Літопис, 2014. – С. 9–24.
15. Синиця А. Плюралізм підходів до розуміння метафізичних знань в аналітичній філософії / А. Синиця // Метафізичний дискурс у філософії: історія і сучасність : тези Міжн. наук. конф. «XXIX-ті читання, присвячені пам'яті засновника Львівсько-Варшавської філософської школи Казимира Твардовського» (м. Львів, 10–11 лютого 2017 р.). – Л. : Ліра-Прес, 2017. – С. 112–114.
16. Cohen M. Wittgenstein's beetle and other classic thought experiments / M. Cohen. – Oxford ; Malden : Blackwell Pub., 2005. – 135 p.
17. Дэвидсон Д. Об идее концептуальной схемы / Д. Дэвидсон ; пер. с англ. А. Золкина // Аналитическая философия: избранные тексты / сост., вступ. ст. и коммент. А. Грязнова. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – С. 144.
18. Синиця А. Осмислення еволюції аналітичної філософії через призму концепту «поворот» / А. Синиця // Дні науки філософського факультету – 2017 : матер. Міжн. наук. конф. (м. Київ, 25–26 квітня 2017 р.). – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2017. – Ч. 1. – С. 143–145.

УДК 340.12

САМОУПРАВЛІННЯ – ПРИРОДНЕ ПРАВО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

SELF-GOVERNMENT – NATURAL RIGHTS OF CIVIL SOCIETY

Ткаченко В.І.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правознавства

Київського національного університету культури і мистецтв

У статті досліджується зміст суспільного самоуправління як природного права громадян, відповідних колективів, громадських формувань. Обґрунтовується необхідність створення системи суспільного самоуправління. Впровадження ідеї суспільного самоуправління сприяє досягненню народовладдя.

Ключові слова: суспільне самоуправління, природне право, держава, влада, громадські формування.

В статье исследуется содержание общественного самоуправления как естественного права граждан, соответствующих коллективов, общественных формирований. Обосновывается необходимость создания системы общественного самоуправления. Внедрение идеи общественного самоуправления способствует достижению народовластия.

Ключевые слова: общественное самоуправление, естественное право, государство, власть, общественные формирования.

The article investigates the content of public authorities as the natural rights of citizens, concerned groups, community groups. The necessity of creation of system of public authorities. Implementation of the public author it contributes to the achievement of democracy.

Key words: public self-government, natural law, state, power, social formations.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення, які відбуваються в Україні, зокрема, та у світі, загалом, свідчать про необхідність нових підходів до створення правових основ демократичних перетворень у громадянському суспільстві, удосконалення (або ж докорінної зміни) філософії управління суспільством, на підставі суспільного самоуправління як ідеї природного права, та відповідного відображення цих положень у законодавстві, яке повинно спиратися на відповідну ініціативу людей з метою досягнення народовладдя.

Метою статті є дослідження впровадження ідеї суспільного самоуправління як природного права громадян та створення системи суспільного самоуправління як основи народовладдя.

Виклад основного матеріалу. В основі теорії самоуправління міститься твердження про самостійну, незалежну від держави додаткову гілку влади – окрему громадську владу. Ця концепція базується на ідеї природного права – сукупності «...принципів, правил, норм, цінностей, які диктуються природною людиною і тим самим є незалежними від конкретних соціальних умов і держави»

[1, с. 9]. Тобто, право населення самостійно вирішувати свої справи розглядається як природне і невідчужуване та розміщене поряд з правами та свободами людини. Р.І. Тринько з цього приводу висловив думку, що суспільство взагалі не може нормально розвиватися без розвинутого політичного, економічного, соціального і юридичного механізму саморегуляції і саморозвитку [2, с. 26].

Теоретичне обґрунтування ідеї суспільного самоуправління, як ідеї природного права має велике значення, оскільки під їх впливом відбувається інверсія суспільства, його трансформація у новий стан, який є відображенням ідеї. Ідея, яка несе у собі задум суспільного самоуправління, приводить у рух багато суспільних механізмів і наслідком цього є процес відображення ідеї у житті суспільства, яке, у свою чергу, проходить інверсійні процеси і формується як відображення ідеї та досягнення народовладдя. Виходячи з цього твердження, ідея самоуправління є причиною досягнення народовладдя, яка породжує відповідні детермінуючі причинно-наслідкові зв'язки, а явища, які виникли після її впровадження, є наслідком.